

a „találati arány” ezek alapján nem lehet tökéletes. Ennek eredményeként utalhat arra, hogy a törzstisztek csaknem kétharmada, noha nem mind magyar etnikumú, a Magyar Korona országaiból, mintegy húsz százalékuk Habsburg birodalmon belüli (osztrák, olasz, belga, lengyel, cseh stb.), tíz százalékuk német birodalmi területekről származott. A magyar honosak esetében a 185 törzstiszt közül, Erdélyt is ideértve, csaknem 80 százalék magyar vagy hungarus, 15 százalék német, a többi délszláv és egyéb. A súlypont a Dunántúlra, a Felvidékre és Pest-Buda környékére esik, a legkevesebben a délkeleti részekről érkeztek. A felekezeti megoszlást tekintve csaknem 80 százalékuk római katolikus volt. A pályakezdés típusai, helye és ideje is megérnek egy-egy alfejezetet, s a szerző a szolgálati és a szolgálaton kívüli karrierívek általános elemzésével is foglalkozik. Végül fontos kiegészítője mindezeknek a társadalmi összetétel és a mobilitás elemzése.

A hatodik fejezet, amiért voltaképpen Réfi évtizedes kutatásai folytak, az életrajzi adatok tára, melynek fontosságát és újszerűségét nem lehet eléggé méltatni, csupán a magyar életrajzi gyűjtéseket tekintve, egyenrangú testvérként illeszkedik a korszakolást követve a Heckenast/Mészáros, Bona, Kovács, Balla, Szakály, Bene/Szabó vonulatba.¹ A 282 személyt rangok szerint csoportosítva a szerző az őrnagyoktól az ezredekig veszi számba huszár törzstiszteit az életrajzok felépítésének struktúráját is felvázolva. Az alapadatok mellett többek között kitér a katonai pályafutás sommás ismertetésére, a tanulmányokra, az előmenetelre, a kintünetésekre (ideértve a nem katonai jellegű elismeréseket is), a családi állapotra. Az adatolás tökéletességre törekvését igazolja, hogy a szerző a 292. számú lábjegyzettől az 1552. számúig terjedően támaszt alá bármilyen kis vonatkozást.

Noha az életrajzoknak már önmagukban óriási értékük van, Réfi Attila ahol tud, képmellékletekkel is szolgál a vizsgált személyekről, a képek lelőhelyét megadva.

Az Összegzést követő mellékletek az életrajzok ábécé-mutatóját, a törzstisztek ezredenkénti csoportosítását és az imponáns forrás- és irodalomjegyzéket tartalmazzzák.

Bátran mondhatjuk, hogy Réfi Attila ezzel a vállalkozásával, melynek kiterjesztését nagyon várjuk, nélkülözhetetlen és maradandót alkotott.

Lenkefi Ferenc

UDOVECZ GYÖRGY

A MAGYAR KATONA

Öltözködési, felszerelési és fegyverzeti segédlet az 1848/49-es hagyományörzők számára

(Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2014. 112 o. ISBN 978-973-8995-12-3)

Újabb, ezúttal igazán „rendhagyó” kötettel bővült az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc folyamatosan gazdagodó irodalma. A kiadvány az eddigiektől eltérően nem egy személy, terület vagy összecsapás történetét dolgozza fel, hanem elsősorban a szabadságharc magyar honvédségének öltözködésével, felszerelésével és fegyverzetével foglalkozik „speciális” módon. Ugyanis az 1980-as években Magyarországon is megjelent a nyugaton már jelentős múlttal rendelkező katonai hagyományörzés, amely a rendszerváltás után egyre nagyobb méreteket öltött. Mára az esemé-

¹ *Heckenast Gusztáv – Mészáros Kálmán*: Ki kicsoda a Rákóczi-szabadságharcban? Életrajzi adattár. Budapest, 2005.; *Bona Gábor*: Tábormok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. Budapest, 2000.; *Uő*: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. 1–2. k. Budapest, 2008.; *Uő*: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. 1–3 k. Budapest, 1998–1999.; *Kovács István*: A lengyel légió lexikona, 1848–1849; az 1848–1849. évi magyar forradalom és szabadságharc lengyel résztvevőinek életrajzai. Budapest, 2007.; *Balla Tibor*: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Tábormagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, tábornagymagyok. Budapest, 2010.; *Szakály Sándor*: A magyar katonai felső vezetés 1938–1945. Lexikon és Adattár. Budapest, 2003.; *Bene János – Szabó Péter*: A magyar királyi honvéd tisztikar 1938–1945. Budapest, 2006.

nyekben gazdag magyar hadtörténelemnek köszönhetően számos, különböző történelmi korszakok hadviselését megjelenítő csapata létezik, s a (talán a II. világháborút leszámítva) a legnagyobb népszerűségnek, a második világháborúsok mellett, a 48-as hagyományörzők örvendenek. Am ennek az időszaknak más korokkal szemben komoly hátránya, hogy az események aránylag gyors lefolyása miatt a magyar honvédségnek nem alakulhatott ki évtizedeken keresztül állandó, pontosan leírt öltözködési és felszerelési szabályzata, amely megkönnyítené a korabeli viseletek pontos rekonstrukcióját.

Ezen a helyzeten változtat most Udovecz György könyve, aki maga is a magyar katonai hagyományörzés egyik kiemelkedő képviselője. A szerző alapos levéltári és könyvészeti kutatások, valamint számos részterület szakértőivel folytatott konzultáció után írta meg minden eddiginél pontosabb leírásokkal a kor magyar sorozású cs. kir., illetve honvéd alakulatainak egyenruházatával, felszerelésével és fegyverzetével foglalkozó kötetét. Ahogy az előszót (és az ismertetőt is) jegyző Baczoni Tamás egyenruha- és viseletkutató írja, bár a gyakran több száz főt megmozgató 48-as hagyományörző rendezvények, hadjátékok osztatlan népszerűségnek örvendenek a közönség körében, maguk a hagyományörzők azonban koránt sincsenek könnyű helyzetben. A külföldi „kollegákkal” ellentétben ugyanis nemcsak a költségek, hanem – a katonai hagyományörzés rövidebb múltja okán is – az ezzel foglalkozó szakirodalom, illetve a másolatkészítő cégek terén is hátrányban vannak. Így ez a kötet komoly segítséget nyújt mind a másolatkészítő mestereknek, mind maguk a hagyományörzőknek, hogy nagy költségekkel elkészítetett egyenruhájuk a „nagy évhez” méltó, minél korhűbb, pontosabb legyen. Hiszen 1848–49-ben nemcsak a politika-, had-, vagy társadalomtörténet, hanem a viselettörténet terén is jelentős változások történtek: ekkor alakult ki az a magyaros „honvéd” viselet, amely alapvetően máig meghatározza a magyar katonai öltözködési tradíciót.

A kötet felvezető fejezetében Süli Attila foglalja röviden össze a cs. kir. haderő, illetve a magyar honvédség felépítését, szervezetét 1848–1849-ben. Először a cs. kir. hadsereg haderő- és fegyvernemeit, rangfokozatait, harcászati beosztásait (hadsereg, hadtest, hadosztály, dandár) mutatja be általánosságban, majd a gyalogság (sor-, határőr- és vadászcsapatok, helyőrségi zászlóalj), a lovasság, valamint a tüzérség csapatnemeit és felépítésüket összegzi. Ezt követi a szabadságharc honvédseregének ismertetése. A szerző itt elsőként a nemzetőrség, illetve az első tíz „rendes nemzetőr” (honvéd) zászlóalj megszervezésével foglalkozik; ezután jön az önkéntes nemzetőrség, majd a katonaiállítási törvény alapján felállított honvéd tömeghadisereg bemutatása. Ahogy Süli Attila is megállapítja, a magyar oldalra álló cs. kir. soryalag- és huszáralakulatokból, a honvéd-, önkéntes és önkéntes nemzetőr alakulatokból olyan hadsereg jött létre 1848 végére, amely kiváló tüzér- és műszaki csapatokkal, tábor-, és mérnökkarral, hadorvosi, lelkesítő és hadbírói szolgálattal is rendelkezett, és jeles tábornoiki- és tisztikarának is köszönhetően méltó ellenfele lett a cs. kir. haderőnek.

Ezután következik a tulajdonképpeni öltözködési segédlet Udovecz György tollából. A szerző hat részben, párhuzamosan mutatja be a kiindulási alapnak tekinthető, zömmel magyarországi sorozású cs. kir. gyalogos, tüzér és huszáralakulatok, majd a honvéd gyalogos, tüzér és huszár egységek legénységi, valamint tisztii állományának viseletét, felszerelését és fegyverzetét. Elsőként az 1840–1848 közötti cs. kir. gyalogság öltözködése kerül ismertetésre. Udovecz György az 1837-es tisztii és az 1840-es legénységi állományra vonatkozó öltözködési szabályzatok alapján összefoglalja, milyen viseleti tárgyakkal kell rendelkeznie egy hagyományörzőnek, majd egyenként veszi sorba a felszerelési cikkeket. Alapos, pontos méretekkel rendelkező leírásokat találunk itt a korban használatos csákó, tábori sapka, hadijel, frakk, mellény, vászonruházat, nadrág, köpeny, nyakraváló, lábbeli, kesztyű, szolgálati jelvények, hátbőrönd, alsóing, tisztii bőrtáska minden egyes darabjáról, s a megfelelő rendfokozati jelzésekről is. Ezt követi a fegyverzet (lőfegyverek, szuronyok, kardok), illetve az egyéb felszerelési cikkek (puskaszíj, bajonett-átvetőszíj, tölténytáska, kenyérszák) bemutatása; végül röviden szól a cs. kir. határőrezredekéről is. Hasonló módon ír a korabeli általános (elvi) szabályzat alapján a 48-as honvédgyalogság öltözetéről, fegyverzetéről és felszereléséről, külön bemutatva a hasonlóságokat és az eltéréseket (például a csákó, az atilla, a nadrág, a szolgálati jelvények, illetve a rendfokozatok esetében), melyek egy részét a kényyszerhelyzet (például az anyaghiány), más részét viszont a praktikum, illetve a nemzeti viseleti motívumok erőteljesebb érvényesítése okozta. Ezt követi röviden hasonló felépítésben a cs. kir., illetve

a magyar tüzérek bemutatása, s végezetül a cs. kir., illetve a honvéd huszárság kerül sorra. Az utóbbi kettő közötti lényeges eltéréseket itt már egyértelműen az anyagi források, illetve az időhiány miatti praktikus megoldások eredményezték (például a zeke vagy spencer bevezetése az új huszárezredekénél), mivel az eredeti cs. kir. huszárruhák „magyar nemzeti stílusához” (az uralkodó névjelein kívül) semmi kétség sem fért.

Az alapos, a korabeli szabályzatokból vett, illetve a máig meglévő korabeli és rekonstruált ruhadarabokról, felszerelési cikkekről, fegyverekről, valamint viseletükről (és persze mai viselőikről, a hagyományörzőkről is) készített képekkel gazdagon ellátott, jó minőségű kiadványt irodalomjegyzék zárja. (Ugyanakkor kár, hogy a szerző nem szentelt legalább néhány oldalt a magyar gyalogos és lovas nemzetőr, illetve a vadász és műszaki alakulatokban szolgáló, illetve a külföldi „légiós” katonák egyenruhájának.)

A kötetben az alábbi, kisebb hibákat, tévesztéseket vettem észre. A „főparancsnokságok” helyett inkább „főhadparancsnokságok” írandók (12. o.). A „kiegészítő alakulatok” cím alá tévedésből a két másik fegyvernem (lovasság, tüzérség) is „becsúszott” (13. o.). A cs. kir. lovasság 8 vértés és 6 dragonyos ezreddel rendelkezett, és nem fordítva (13. o.). A lovasütegeknél nem minden tüzérnek volt lóva (14. o.), mivel a kezelők jelentős része a löveg talpán kialakított, úgynevezett „bőrhurkán” (ez jól látható a 70. oldal ábrázolásán) ült (itt a cs. kir. hadseregben rendszeresített lovasüteg, illetve a más európai hadseregekben alkalmazott „lovagló üteg” összekeveréséről lehet szó). A magyar oldalon meglévő huszárezredek mellé nem 8 (16. o.), hanem csak 6 új szervezése kezdődött meg, illetve kísérletek történtek a zömmel külföldön ragadt cs. kir. 5., 7., és 12. huszárezredek újrafelállítására is. A cs. kir. 19. „Schwarzenberg” sorgyalogezred (24. o.) ezredtulajdonosa helyesen „Schwarzenberg”. A cs. kir. határőrezredek századonként valóban rendelkeztek 12 (az erdélyiek 16) fő lövésszel, ezek azonban nem vadászoktályokkal (40. o.), hanem inkább 1842 M mintájú „kamrás” puskákkal voltak felszerelve. Az előbbi „kamrás” puskák magyar gyártása nem 1848 (63. o.), hanem 1849 tavaszán kezdődött meg, és a csak a cs. kir. vadász- és határőr-alakulatok rendelkeztek vele, a sorgyalogság nem (uo.). A Belgiumból (és Angliából) 1848 nyarán beszerzett puskák modern csappantyús (lőkupakos) lőfegyverek voltak (64. o.). Az újonnan felállított honvéd huszárezredeknek nem volt ezredtulajdonosuk (98–99. o.), hanem egy kivétellel (16. Károlyi huszárezred) híres magyar történelmi alakok nevét vették fel; és csak két huszárezred (13., 15.) nadrágszíne volt előírásosan szürke (uo.), a többi négy közül valószínűleg kettő (17., 18.) legalább részben megkaphatta az előírt nadrágját. Végezetül meg lehetett volna jegyezni, hogy az 44., 66., és a 95. oldalakon lévő, Vágó Pál-féle képek eredetileg az *Erdélyi Panoráma* című, az 1849. március 11-i nagyszabású utközetet bemutató kép részei voltak.

A fentiekől függetlenül a recenzens csak ajánlani tudja a fenti kiadványt minden, a 48-as egyenruhák és felszerelések iránt érdeklődő olvasónak, és reméli, hogy a kötet (ahogy az előszóban is elhangzott) valóban csak az első része a Rákóczi-szabadságharctól a második világháború végéig terjedő korszakok magyar egyenruha-viseletét bemutató sorozatnak.

Kemény Krisztián

KOVÁCS ISTVÁN

BEM TÁBORNOK. AZ ÖRÖK REMÉNYEK HŐSE

(*Magyar Napló, Budapest, 2014. 390. o. ISBN 978-963-9961-96-8*)

A történettudomány számára mindig nagy nyereség, ha egy komoly szakmai munkássággal és tapasztalattal rendelkező történész újból feldolgozza az általa már korábban feltárt témát. Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc forrásai ugyanis Európa több köz- és magángyűjteményében, a szélrózsa minden irányában találhatók. Emellett Kovács Istvánnak személyes motivációi is vannak a neves lengyel szabadságharc életrajzának megírásában: 1968-ban erdélyi útja során végigjárta a szabadságharc történetének és József Bem tábornok életútjának fontosabb színtereit. Ennek